

5. Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>.
6. Митричев В. С. К вопросу о содержании и видах судебной идентификации. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1973. Вып. 10. С. 157-164.
7. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. К.: Юрінком Інтер, 2005. 386 с.
8. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы). К.: Выща школа, 1980. 160 с.
9. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / за ред. П. В. Коляди. Київ: ГСУ МВС України, 2002. 544 с.
10. Шаповалова В. О., Шаповалов В. В., Михайлов В. С., Кравчина Т. С. Лікарські засоби як об'єкти дослідження судової хіміко-фармацевтичної експертизи. *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы* : сб. науч.-практ. материалов. Харьков: Право, 1998. С. 156-158
11. Шаповалов В. В. Розробка науково-практичних основ в організації та проведенні судової хіміко-фармацевтичної експертизи лікарських засобів : автореф. дис. ... канд. фарм. н. Харків, 1997. 24 с.
12. Красюк І. П. Становлення і розвиток криміналістичних досліджень матеріалів, речовин та виробів в експертній службі МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 2. С. 170-179.
13. Положення про Експертну службу МВС України : наказ МВС України від 03 листоп. 2015 р № 1343. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>.
14. Синев Д. Н. Технология и анализ лекарств: Руководство для фармацевтов. Л.: Медицина, 1989. 368 с.
15. Фармакология / под ред. И. Г. Арестова. Ростов-н/Д: Феникс, 2001. 320 с.
16. Шаповалова В. О., Шаповалов В. В., Михайлов В. С., Васіна Ю. В. Фармацевтичний аналіз сильнодіючого лікарського засобу на основі пропранололу та ацетилсаліцилової кислоти. *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы* : сб. науч.-практ. материалов. Харьков: Право, 1998. С. 150–152.
17. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України: наказ МОЗ України від 17.01.1995 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text>.

УДК 343

ГОЛИШЕВА У. І.

**ПЕДАГОГ, ПСИХОЛОГ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ
ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ**

У статті розглядаються проблеми правової регламентації процесуального статусу педагога, психолога та їх участі у слідчих (розшукових) діях. Автор вважає, що педагог, психолог є самостійними учасниками процесу, і пропонує внести до Кримінального процесуального кодексу України зміни, які допоможуть уточнити їхній статус і роль у процесі за участю неповнолітнього.

Ключові слова: педагог, психолог, слідчі (розшукові) дії за участю неповнолітнього.

В статье рассматриваются проблемы правовой регламентации процессуального статуса педагога, психолога и их участия в следственных (розыскных) действиях. Автор считает, что педагог, психолог являются самостоятельными участниками процесса и предлагают внести в Уголовный процессуальный кодекс Украины изменения, которые помогут уточнить их статус и роль в процессе с участием несовершеннолетнего.

Ключевые слова: педагог, психолог, следственные (розыскные) действия с участием несовершеннолетнего.

The article considers the problems of legal regulation of the procedural status of a teacher, psychologist and their participation in investigative (investigative) actions. The author believes that the teacher, psychologist are independent participants in the process, and proposes to make changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine, which will help clarify their status and role in the process with the participation of a minor.

Key words: teacher, psychologist, investigative (search) actions with the participation of a minor.

Відповідно до Національної стратегії дій в інтересах дітей, забезпечення благополучного і захищеного дитинства є одним з основних національних пріоритетів. Захист дитинства виходить на перший план у кримінальній процесуальній політиці України. Офіційна статистика дозволяє відзначити деяке зниження кількості неповнолітніх, залучених до сфери кримінального судочинства. Однак як і раніше кількість їх велика, що викликає занепокоєння зі сторони як держави, так і суспільства в цілому. Так, у 2010 р. неповнолітніми було скоєно 78,5 тис. злочинів, у 2011 р. – 71,9 тис., у 2012 р. – 64,3 тис., у 2013 р. цей показник зріс до 67,2 тис. злочин [1].

Останні дані про злочинність неповнолітніх містять інформацію про те, що кожне вісімнадцяте кримінальне правопорушення (5,4%) в період з січня по грудень 2013 р. скоєно неповнолітніми або при їх співучасті. З січня по березень 2014 р. неповнолітніми та при їх співучасті скоєно 4,4% розслідуваних кримінальних правопорушень, тобто кожне двадцять третє [3].

У зв'язку з вищесказаним створення дружнього неповнолітньому правосуддя стало важливим напрямком не тільки розвитку кримінального процесуального законодавства, а й забезпечення благополучного і захищеного дитинства з урахуванням регіональних особливостей. Безумовно, в якості найважливішого і першочергового завдання при цьому виступає розширення сфери дії передбачених законом гарантій для неповнолітніх, залучених до кримінального процесу. Тому особливої актуальності набуває питання участі у кримінальному судочинстві педагога і психолога.

Педагог як учасник кримінального процесу був відомий ще дореволюційному праву. Спочатку Статут кримінального судочинства 1864 р. не містив відповідних положень [3], проте в 1897 р. законом «Про зміну форм і обрядів судочинства у справах про злочинні діяння малолітніх і неповнолітніх, а також законоположень про їх покарання» до нього було внесено зміни. Відповідно до нововведень як зведених осіб до судового засідання могли викликатися лікарі, вихователі, вчителі та особи, які займаються або займалися вихованням юнацтва, за наявності клопотання батьків або на вимогу прокуратури, а також на розсуд суду [4].

Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 р. участь педагогів у кримінальному судочинстві не передбачалася, хоча на практиці останні нерідко залучалися до проведення допитів неповнолітніх [5]. Така рекомендація містилася в методичних вказівках про організацію прокурорського нагляду у справах неповнолітніх, затверджених заступником Генерального прокурора СРСР 05.01.1957 р. [6].

Вперше законодавче закріплення процесуальна фігура «педагог» отримала тільки в 1960 р. в КПК УРСР [7]. Так, у ньому йшлося про можливість участі педагога в допитах неповнолітніх свідків і обвинувачених.

Це стало важливим кроком у напрямку вдосконалення процесу провадження у кримінальних справах за участю неповнолітніх, оскільки раніше правова регламентація охоплювала лише участь педагога при допитах неповнолітніх як підозрюваного, обвинуваченого.

Зауважимо, що і при цьому в допиті обвинуваченого участь педагога все ще залишалася факультативною: він міг залучатися на розсуд слідчого або прокурора або за клопотанням захисника. Для участі в допиті неповнолітнього свідка були встановлені обов'язкові випадки (вік

допитуваного – до 14 років), а також факультативні (вік допитуваного – від 14 до 16 років) – на розсуд слідчого або суду.

У чинному КПК України також визначені обов'язкові випадки участі педагога, психолога, якщо в кримінальному провадженні бере участь підозрюваний, обвинувачений, який не досяг віку 16 років або досяг цього віку, але страждає психічним розладом або відстає в психічному розвитку. Підкреслимо, що в КПК УРСР йшлося про можливість участі виключно педагога. Залучення до кримінального процесу психолога стало допускатися з прийняттям КПК 1960 р. і тільки при допиті підозрюваного, обвинуваченого.

Пізніше законодавець істотно переглянув правила провадження слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх. Зміни торкнулися в тому числі і положень КПК України, які регламентують участь у кримінальному судочинстві педагога, психолога. Так, дія гарантії забезпечення прав та інтересів неповнолітніх у кримінальному процесі шляхом залучення педагога, психолога до участі у провадженні у справі суттєво розширилася.

По-перше, участь педагога, психолога стала можливою не тільки при допиті, але і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій, провадження яких пов'язане з допитом осіб, а саме: одночасного допиту декількох осіб, впізнання та перевірки показань за участю неповнолітнього потерпілого або свідка на стадії досудового розслідування.

По-друге, на стадії досудового розслідування залучення до участі в процесі психолога (не тільки педагога) стало можливим як для свідка, так і для потерпілого.

По-третє, було збільшено вік неповнолітнього учасника кримінального процесу, до досягнення якого участь педагога, психолога носить обов'язковий характер. Він склав 16 років (той же вік, що і для підозрюваного і обвинуваченого неповнолітнього учасника процесу).

Напевно, дані зміни можна розглядати як цілком логічні і такі, що заслуговують позитивної оцінки з боку юридичної спільноти. Однак все ж дозволимо собі зробити кілька критичних зауважень.

Незрозуміло, чому позитивні зрушення торкнулися тільки стадії досудового розслідування. На судових стадіях проблема ідентичності гарантій, встановлених для неповнолітніх учасників кримінального судочинства, залишається невирішеною. Питання щодо можливості залучення педагога та психолога для провадження інших, крім допиту, слідчих (розшукових) дій також відкрито. Вважаємо, що права неповнолітнього з будь-яким процесуальним статусом і на всіх стадіях кримінального процесу повинні бути однаково гарантовані.

Крім того, існує інший важливий аспект досліджуваної нами проблеми – процесуальний статус педагога і психолога. Глава 3 КПК України, а саме параграф 5 «Інші учасники кримінального провадження» не містить окремої статті, присвяченої його регламентації.

Така правова позиція законодавця породила в наукових колах дискусію щодо того, чи вважати педагога і психолога учасниками кримінального судочинства.

Найпоширенішими стали дві протилежні точки зору.

Одні науковці розглядають педагога, психолога в якості спеціалістів, оскільки вони володіють двома основними ознаками, властивими даному учаснику судочинства, – наявністю спеціальних знань і незацікавленістю в результатах провадження. Ще в 1966 р. О. Пюсса підкреслював наступне: «Педагога, який бере участь в допиті, треба процесуально розглядати як спеціаліста, тобто помічника слідчого, його консультанта» [8]. Він вказував, що на підставі наявних знань педагог має сприяти слідчому встановленню з допитуваним неповнолітнім необхідного контакту. Слід зазначити, що проблема регламентації правового статусу педагога з'явилася з моменту, коли указом Президії Верховної Ради УРСР від 31.08.1966 р. УРСР були внесені зміни, а саме введена ст. 133.1, присвячена участі спеціаліста [9]. Прийняття КПК України не вирішило цю проблему, через що коло вчених, які поділяють досліджувану точку зору, суттєво розширився. Так, у своєму дисертаційному дослідженні О.О. Новіков запропонував доповнити КПК нормою, в якій повинні бути закріплені випадки обов'язкової участі спеціаліста у слідчій дії, в тому числі зазначено на необхідність залучення педагога – у конкретно визначених випадках, а так само у конкретних випадках психолога [10]. Таким чином, О.О. Новіков відніс педагога і психолога до категорії спеціалістів.

Інші науковці наполягають на тому, що педагог і психолог – це самостійні учасники кримінального процесу.

Так, М.С. Строгович вважав, що «неправильно викликаного до слідчого педагога для участі в допиті неповнолітнього обвинуваченого ототожнювати з тим спеціалістом, участь якого передбачена статтею 133.1 КПК РРФСР» [11]. Після прийняття КПК України тих, які поділяють дану точку зору не стало менше. Її прихильники аргументують свою позицію, по-перше, тим, що

для педагога, психолога передбачено більш широке коло прав, а по-друге, тим, що мета участі в кримінальному процесі спеціаліста і педагога, психолога різні: останні залучаються не для надання слідчому сприяння в організації та веденні досудового розслідування, а для забезпечення прав і захисту інтересів неповнолітнього.

Цієї позиції, наприклад, дотримується С.В. Тетюєв, який наполягає на тому, що у педагога, який бере участь у допиті неповнолітнього, специфічні завдання та вони не збігаються із завданнями і функціями спеціаліста [12].

Збитковість даних уявлень вбачається лише в тому, що зараз не існує нормативного закріплення поняття «інтереси дитини (неповнолітньої)», тому і рішення суду не завжди відповідає саме інтересам дитини. Законодавче закріплення таких понятійних моментів у КПК України могло б послужити основою для створення комплексної системи захисту та забезпечення прав та інтересів дітей. В іншому ж вважаємо представлену наукову позицію виправдану.

Доцільно віднести педагога, психолога до розряду самостійних учасників кримінального процесу, включивши до групи «інші учасники кримінального провадження», і докладно регламентувати їх процесуальний статус. На це є цілий ряд причин.

По-перше, дійсно, поява в кримінальному процесі у конкретному провадженні будь-якого учасника диктується конкретною метою.

По-друге, розмірковуючи на тему історичної спадкоємності кримінально-процесуальної термінології та аналізуючи понятійний апарат, який використовує законодавець, не можна не звернути уваги на те, що до теперішнього часу законодавець вдавався до термінів «педагог» і «психолог», а не до поєднання «спеціаліст, який володіє знаннями в галузі педагогіки та психології».

По-третє, першим законодавче закріплення в якості учасника кримінального процесу отримав педагог. Це сталося в 1960 р., набагато раніше, ніж у КПК УРСР був названий такий учасник процесу, як спеціаліст. Пізніше, а саме з того моменту, коли указом Президії Верховної Ради УРСР в 1966 р. в КПК були внесені зміни (була введена норма, яка визначила порядок участі спеціаліста в процесі провадження по кримінальній справі), дане положення перетворилося на проблему регламентації правового статусу педагога.

З урахуванням усього вище викладеного вважаємо за необхідне законодавчо закріпити процесуальний статус педагога і психолога, у зв'язку з чим пропонуємо внести до чинного КПК України зміни, доповнивши його ст. 72-2 такого змісту: «Стаття 72-2. Педагог, психолог. Педагог – особа, зайнята на педагогічних посадах в організаціях (або у індивідуальних підприємств), які здійснюють навчання за основними, а також додатковими загальноосвітніми програмами або програмам професійного навчання, що залучається в порядку, встановленому цим Кодексом, для участі у провадженні таких слідчих (розшукових) та процесуальних дій, як допит, одночасний допит декількох осіб, впізнання та перевірка показань за участю неповнолітнього потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого.

До організацій, які здійснюють навчання, належать ті, що здійснюють освітню діяльність організації, у тому числі наукові організації, організації для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, організації, які здійснюють лікування, оздоровлення та (або) відпочинок, організації, що здійснюють соціальне обслуговування, та інші юридичні особи.

Психолог – особа, яка володіє знаннями в галузі підліткової психології, залучений у порядку, встановленому цим Кодексом, для участі у провадженні таких слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, як допит, одночасний допит декількох осіб, впізнання і перевірка показань за участю неповнолітнього потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого.

Педагог, психолог залучається для участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях з метою забезпечення прав і законних інтересів неповнолітнього учасника кримінального провадження, а також надання сприяння у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, допомоги в постановці питань.

Педагог, психолог має право:

- 1) відмовитися від участі у кримінальному провадженні, якщо він не володіє відповідними спеціальними знаннями;
- 2) знайомитися з матеріалами провадження, що характеризують особу неповнолітнього;
- 3) ставити запитання учасникам слідчої (розшукової) дії з дозволу дізнавача, слідчого та суду;
- 4) заявляти клопотання, пов'язані з недопущенням негативного впливу на особу неповнолітнього (в тому числі про оголошення перерви в слідчій (розшуковій) дії, про відвід некоректного питання тощо);

5) знайомитися з протоколом допиту і робити письмові зауваження про правильність і повноту зроблених у ньому записів закінчення слідчої (розшукової) дії;

6) подавати скарги на дії (бездіяльність) і рішення дізнавача, слідчого, прокурора і суду, що обмежують його права;

7) отримувати відшкодування витрат, пов'язаних з явкою до місця провадження слідчої (розшукової) дії, та винагороду за участь у слідчій (розшуковій) дії згідно частини цього Кодексу.

До початку слідчої (розшукової) дії з участю неповнолітнього педагогу, психологу роз'яснюються його права, про що в протоколі робиться відповідний запис.

Педагог, психолог не має права ухилятися від явки за викликами дізнавача, слідчого або до суду, а також розголошувати дані досудового розслідування, що стали йому відомими у зв'язку з участю у кримінальному провадженні».

Список використаних джерел:

1. Кількість злочинів, скоєних окремими категоріями осіб. URL: www.gks.ru/free_doc/new_site/population/pravo/10-03.htm.

2. Стан злочинності за січень-грудень 2013 року. URL: <http://mvd.ru/Deljatelnost/statistics/reports/item/1609734>.

3. Статут кримінального судочинства від 20.11.1864 р. URL: <http://base.garant.ru/57791498/#ixzz3ALN4wlVK>.

4. Статут кримінального судочинства з пізніми узаконеннями, законодавчими мотивами, роз'ясненнями. В. Ширков. СПб., 1899. С. 279; Статут кримінального судочинства: систематичний коментар / під заг. ред. М. М. Гернета. М., 1914. Вип. II. С. 526.

5. КПК УРСР. 1922. № 20–21. Ст. 230; 1923. № 7. С. 106.

6. Тетюев С.В. Про регламентацію участі педагога (психолога) у провадженні у кримінальних справах щодо неповнолітніх у країнах СНД. *Журнал російського права*. 2009. № 7. С. 84–90.

7. Відомості ВР УРСР. 1960. № 40. Ст. 592.

8. Пюсса О. Участь педагога в допиті неповнолітніх. *Правознавство*. 1966. № 4. С. 163–165.

9. Матвеев С.В. Спирні питання участі третіх осіб в отриманні свідчень неповнолітніх у кримінальному процесі. *Наукові праці МДЮА*. 2007. № 2. С. 335–346.

10. Новіков О.О. Інститут спеціаліста в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Калінінград, 2007. С. 8.

11. Строгович М.С. Курс радянського кримінального процесу. М. 1970. Т. 2. С. 477.

12. Тетюев С.В. Педагог (психолог), який бере участь у допиті неповнолітнього, та «інші» учасники кримінального судочинства: загальне і особливе. *Юридичний журнал*. 2009. № 6. С. 135–140.